

سلامولاه جاويدين «او گونون حسرتيله» آدلى خاطرملر كيتاببندان

پيشهورى كاشاندا

آرتيق 2 جى جاھان ماھاربهسى باشلاميشدى. ايرانين داخلى سىياسى وضعيتى حيس اولوناجاق قدر كسكىنلشيب موركلشيردى. محبس لردەكى سىياسى محبوسلارين ساىي آرتير، "شوبهلىلر" ين حبسه آينماسى چوخاليردى. ريضا شاه ديكتاتوراسى داھا دا آمانسىزلاشميشدى. بئله بير شرايطه قصر قاجاردا محبوسلوق مودتيني باشا وورموش سىياسى شخصلرين تام آزادليغيندان سوز بئله گنده بيلمزدى. 1320 جى ايلين اوللرينده (1941 جى ايل مارت)

س.ج. پيشهورى، مى نونهكرانى (دهقان) و بير نئچه نفر منيم ياخشى تانيدىغيم قصر قاجارداكى زيندان يولداش لاريم حبس مودتلرينى قورتاردىقلارينا گوره اولنار دا كاشانا سورگون انديلميشدىلر. زيندان يولداش لاريمين كاشانا گلەسى و اولنارلى ساغ سالامات گورمگيم منى چوخ سئوينديردى، هم ده فايغى لاريمى آرتيردى. آخى اولنار زينداندان تزه چيخميشديلار، من ايسه آرتيق كاشاندا "سابيقله" (ايسنازلى) سورگونده ايديم، هم ده كئچن بير نئچه ايلده بورادا خيلى آداملا تانيش اولموشدوم، حتى بعضىلرى ايله عايله دوستلوقوموز دا وار ايدى. من پيشهورىنى و خانيميني بير مودت ائويميزده ساخلاديم. پيشهورى بير يئرده اولماغيميزا سىياسى رنگ و ئريله بيلهجگى احتماليلى اورتايا كئيردى و اولنار باشقا يئرده ائو كيرايه ائتديك. منيم زينداندان چيخميش يولداشلاريملا گوروش و صؤحبتلريم، دنمك اولار كى، مخفى اولوردو، چونكى بيزى بورادا دا ايزلهبيردىلر. پيشهورى يه بير عطار، مرندى فاميلياى باشقا بير دوستوما باققال دوكانى آچماقدا كؤمكلېك ائتديم. اصلينده بو دوكان لار كاشانداكى آزادياھلارلارين گوروش و مشورت يئرى ايدى. كاشاندا اولاركن پيشهورى بئينخالق وضعيت، ايرانين داخلى سىياسى دورومو، بيز آزادياھلارلارين وظيفهسى حاقد، دنمك اولار كى، هر گون صحبت ائدير، مولاھيظه و فيكىرلرينى بيزيمله بؤلوشدوروردو.

كاشانداكى گونلريميزده بئينخالق وضعيت حاقدان ياخشى معلوماتى قونشوم آغايى جوجانى ايله (او نفت شيركتينده ايشلهبيردى) شريك آلدېغيميز راديودان آليرديق. من موختليف اولكلهملر خبرلرينه قولاق آسماق اوچون قونشومگيله گنتملى اولوردوم. راديونون بيزده اولماسى منه تهلوكة تورهده بيلردى. راديودان آلدېغيم معلوماتلارى بير قايدا اولراق، دنمك اولار كى، هر گون آغايى پيشهورى يه و ديگر يولداشلارا چاتديريديم. معلوماتلاردان گورونوردو كى، سوونت اتقاقينين ماھاربيمه جلب اولوناجاغى احتماللاردان چوخ حقيقتە بنزميبر. تئهرانا گئدن كاشانين تانينميش ضيالىلارينين و دؤولت مامورلارينين اورادان كئيرديكلرى خبرلر و ائتديكلرى صؤحبتلر ايرانين دا ماھاربيه آپاراجاق دؤولتلرين تائير دايرهسینه حؤكمن دوشهجگىنى بللى ائيدردى.

بئينخالق وضعيتين كسكىنلشمەسى، ايرانين داخلى سىياسى دورومونون گوندن گونە موركلشمەسى ايله علاقدار س.ج. پيشهورى نين فعالليغى آرتير و اطرافداكى لارا گلەجكده هانسی پروگرام اساسيندا حركت ائدمەكلرينه داير اوز توصيللرينى وئيردى. البته بو ايشلر سون درجه مخفى و كاشان پوليسينين نظارتيندن اوزاق مكاندا گورولوردو. پيشهورى ايرانين گلەجگى حاقدان اوز مولاھيظهلرينده ايرانى هر شئىدن اول پهلوى ديكتاتوراسيندان خيلاص ائتمگى و اولكەده دموكراتيك بير موحيطين ياراديلماسيني، ايران اراضى سينده ياشايان بوتون خالق لارا آزادليق وئريلمەسینی، اولنارلار تاپدالانيب يوخ اولموش حوقوقلارينين قايتاريلماسيني خوصوصى اولراق قئيد ائيدردى. پيشهورى نين دوشونجهلرينده آذربايجانين طالعى، اونون گلەجگى خوصوصى وورغولانيردى. او، هم زينداندان، هم ده سونرالار، هميشه دئيبيردى كى، "آذربايجانين اوز دردلرى وار، اونا آنجاق ميلت اوزو علاج ائتملىدير". ستارخان، خيابانى حرکاتلاريندان ايقتيخارلا دانيشاركن بو حرکاتلارين مغلوبيتينده ايران ايرتيجاعسى ايله ياتاشى و اوندان داھا چوخ خاريجى موادخيلهچىلرين شئيطانى رول اوينايدىغى خاطرلاديردى. عموميتله، اونو دئيه بيلرم كى، بيز آذربايجانا دؤننه قدر بورادا گورجگيميز ايشلرين پروگرامى، سىياسى حرکات خطى رحمتليک پيشهورى طرفيندن اطرافلى و آغلاباتان سويده مو عينلشديريلميشدى. بونا گوره پيشهورى اطرافينداكى سىياسى قولر آذربايجانا دؤنن كيمي نه ايش گورمەگىنى، هانسی مراما قوللوق ائدمەجگىنى و بو يولدا نه كيمي انگل و مانعەرله راستلاشاغىنى، وضعيتدن چيخيش يوللاريني تقريباً اولجەدن بيليرديلر.

پیشه‌وری طرفیندن آذربایجان‌داکی حرکتا اولجه‌دن گنبریلیمیش آیدین‌لیق موباریزه‌میزین سونراکی مرحله‌سینده، خصوصن "21 آذر" نهضتی‌نین قلبه‌سینده چوخ اهمیت‌لی اولدو.

ایرانا سوئت و اینگیلیس قوشون‌لارینین داخل اولجاغی احتمالی آرتدیغینا گوره ایراندا موخالیف قوه‌لره قارشی نظارت و تضییق یئنیندن گوجلندی. اولکده حربی وضعیتین اعلان ائدیلمه‌سی ایله باغلی احتیاطدا اولان بوتون افسرلر اوردویا چاغیریلدی. کاشانین صحیه ریزی جاوان اولدوغوندا اونو دا اوردو سیراسینا چاغیردی‌لار و وظیفه‌سینی مووقتی اولاراق یئنیندن منه حواله ائتدی‌لر.

ایرانین موئتفق قوشون‌لار طرفیندن توتولماسینا بیر نچه هفته قالمیش سورگونده و موختلیف یئرلرده یاشایان سیاسی موخالیفت‌چی‌لرین حبسه آیلنماسی حاقدا گؤستریش وئریلدی. بو گؤستریش اساسیندا سیاسی عقیده‌سینه گوره کاشانا سورگون ائدیلمیش شخص‌لر، او جومله‌دن س.ج. پیسه‌وری یئنیندن حبسه آیلندی‌لار. من صحیه ایشلرینه مووقتی باشچی تعیین اولوندوغومدان بو حبس‌لردن کناردا قالدیم. بو تکجه من و عایلم اوچون یوخ، هم ده یئنیندن حبسه آیلان یولداش‌لاریم اوچون ده یاخشای ایش اولدو. من اولاردا هر گون یئمک آپاریر و چۆلدهکی وضعیت حاقدا معلوماتی چاتدیریردیم.

وطن چاغیریر منی

هر بیر کسه دوغولوب، بویاباشا چاتدیغی یئر همیشه عزیز اولور. آذربایجان منیم اوچون تکجه اونا گوره عزیز و اونودولماز دئییل کی، بو تورپاقدا دونیا یا گؤز آچمیشام، هم ده آذربایجانا باغلیلیغیم، اونون یولوندا چکدیگیم زحمت و عذاب‌لار اولو بابا‌لاریمین دا بورالی اولماسی، بورادا او یومالاری ایله چوخ علاقمنددیر. من هارادا اولدومسا آذربایجان اورگیمده اولدو. ان بویوک دردم یارالارینی ساغالتماق، اونا آغیر وضعیتدن چیخیش یولو آراماق اولموش‌دور و یئنه ده من بو یولدا یام. ایران بیزیم وطنیمیزدیر، آذربایجان بو وطنده منه آنا بشیگی دیر. بشیگی قوروماق، ساخلاماق، احتیاج و درد‌لرینه چاره آراماق هر بیر هموطنیم کیمی، منیم ده اؤلادلایق بورجوم اولموش و یئنه بو بورج بویونمادیر.

1320جی ایلین شهریور (1941جی ایل آقوست سننتیابر) حادثه‌لرینده (موئتفق قوشون‌لارینین ایرانا داخل اولماسینا ایشاره ائدیلمیش) من تئهراندا اییدیم. کاشان سورگونو باشا چاتمیش، ریضا خان اولکهدن قاچمیش، زیندان‌لارین قاپی‌سی آچیلاراق حبسه آیلنمیش‌لار آزادلیغا چیخمیشدی‌لار. من عایلمه تئهرانا دؤنرکن بورادا زیندانان آزاد اولموش چوخلو دوست‌لاریمی و یولداش‌لاریمی گؤردوکده سئوینجیمین حدی، حودودو یوخ اییدی...

س.ج. پیسه‌وری، ولی‌زاده (دوکتور بهبود)، ممی نونه‌کرانی، رضوان، علی ماشین‌چی، شکبیا، مشه‌دی کاویان، حسین وطن‌دوست و س. آذربایجان‌لی‌لار لا یاناشی، چوخلو فارس، لور، کورد، گیلک، قاشقای و مسیحی دینیینه منسوب دوست و تانیش‌لاری گؤرمک منده چوخ خوش تاثرات یاراتدی.

ماددی جهتدن تامین اولونماق، عایلمی دولانديرماق اوچون منه و بیکه خانیم درحال ایشه باشلاماق لازیم اییدی. کیرایه‌ده قالدیغیمیز انون بیر اوتاغینی مطبه چئویردیک، قاباغینا تابلوموزو دا ووردوق. گون اورتایا قدر من، سونرا ایسه بیکه خانیم مریضلری قبول ائتمگه باشلادیق. 1320جی ایلین شهریوریندن (1941جی ایل سننتیابر) 1324جو ایلین آبانینداک (1945جی ایل نوبابر) من و بیکه خانیم تئهراندا ایختیصاصیمیز اوزره چالیشدیق. بیس قازانمیردیق. من او پول‌لاری توپلاسا ییدیم بیکه دنمیش، تئهراندا بیر نچه مولک آلیب، جاه‌لال قورا بیلردیم. قازاندیغیمین چوخو ایجتیماعی ایشلره، جمعیت و تشکیلات‌لارا کؤمک‌لیگه و بیر ده احتیاجی اولان دوست‌لاریمین عایله‌سینه ال توتماغا صرف ائدیلدی. بلکه بونلاری یازماغیم اخلاقی جهتدن دوز دئییل، ولی دوشونورم دئییلسه یاخشای دیر.

زیندان و سورگون حیاتیتم‌دان سونرا منیم تئهراندا ایجتیماعی فعالیتیم، اولجه آذربایجاندا آغایی م. شبوستری، ایسماییل شمس و باشقالارینین تشبوتو ایله یارانمیش، تئهراندا شوعبه‌سی اولان «آذربایجان جمعیتی»‌نده اولموش‌دور. همین

تشکیلات یارانان گوندن آذربایجانلا یاناشی، تهراند و باشقا ایالتلرده یاشایان روشنفکر (لرده بئله بیر ایشه ایقدا انتمیشلر)

...

(بو دؤورده) تیریزدن باشقا اردبیل، سراب، مرند، خوی و رضاییده (اورمیادا) اولدوم. میلت موختلیف حیزب، جمعیت و تشکیلاتلاردا موباریزهیه قالدیسا دا واحیدلیکدن داها چوخ موختلیف جریانلار، قوللار و شاخهلرین مؤوجودلوغو بللی اولوردو. موختلیف آخالارلا گلن بو چایلاری بیر مجرایا سالماق، گور سنله چنوریمک واجب ایدی. بو واجیبالیگی بیزیم هامیمیزدان چوخ آغایی پیشهوری حیس اندیردی. تیریزدهکی حادثهلری، جریانلاری دقتله و مونظم ایزلهین، دفعهلرله اورا و بوتون آذربایجانا سفر اندن آغایی پیشهوری همیشه تهرانا دنومده "آزیر" این خییام خیابانینداکی رنداکیسیاسندا و باشقا کلوبلارداکی گوروشلریمیزده زینداندان دئیگی "آذربایجانین اوز دردی وار، اونا چاره تاپمالی بیق" سؤزلرینی ایندی دئمک اولار کی، تئز تئز تکرار اندیردی. نهایت، زامان گلیب چاتدی. "آزیر" دهکی نوؤبتی گوروشده (بو گوروشده آغایی پادیقان، شمس، شبتوستری، مشهدی کویان، نونهکرانی، تاغی زاده، من و آدلارینی اونوتدو غوم بیر نچه نفر ایشتیراک اندیردی) پیشهوری یئنی، دموکراتیک و میلی بیر فیرقه نین یارادیلماسی فیکرینی اورتایا قویو و اونون یارادیلما سینی ضروری اندن جهت لر حاقدا موفصل دانیشدی. بیر نچه نفر تردود انتسه ده هامیمیز آغایی پیشهورییه طرفدارلیق انتدیک. قرارا آلیندی کی، بیر نچه نفر آذربایجانا تیریزه گئتسین. سهو انتمیرمه بو 1324 جو ایلین اوردینیهیشت خوردا آی ایدی (1945جی ایل آپرئل مای). فیرقه نین یارادیلما سینا حاضرلیق ایشلری تیریزده باشا چاتدیقدان سونرا آغایی پیشهوری تهرانا قاییتدی. منه و بیر نچه نفره تهراند قالماق، آذربایجانداکی حادثهلر و ایقداملارلا تهراندکی هموطنلری تانیش انتمک، یارادیلماق فیرقه حاقدا اولاردا دوزگون تصوور یارتماق تاپشیریلدی. من بو ساحده ایتیحادییه ایش آپارمالی ایدیم. کاشاندان تهرانا گلن گوندن ایتیحادییه چالیشدیم. بو تشکیلاتدا، اونون فعاللاری آراسیندا حورمت و نفوذوم پیس دئییلدی. بونون سببی ایتیحادییه تشکیلاتلارینا لازیم اولدوقدا همیشه مادی یاردم انتمگیم، فهله و زحمتکنش لره چوخ واخت تمناسیز (مجانلی) طبیی خیدمت گؤستریمگیم و ایجتیماعی ایشده فعال اولماغیم ایدی. ایتیحادییه رهبرلریندن اولان آغایی ریضا روستا ایله قدیمدن دوست ایدیم. او، چوخ صداقتلی، الی آچیق و ایمانلی آدم دیر. من اونو بئله تانیمیشام.

آغایی پیشهوری همیشه لیک آذربایجانا سیاسی ایشه گئتدیگیندن "آزیر"ی ایداره انتمگی دوستلارینا تاپشیردی. آذربایجانداکی حادثهلری مونظم ایشیقلا ندیرماقدا "آزیر"ین تایی برابری یوخ ایدی. "آزیر" دهکی سون گوروشده فیرقه نین آدی، مرام و مقصدی، هدفی، هانسی قولره سؤیکنه جگی، سیاسی، بیر سؤزله، هر شئی موزاکیره اندیلدی. آز سونرا آغایی پیشهوری بیر نچه یولداشلا آذربایجانا یوللاندی.

12 شهر یور فیرقه نین یارانماسی

12 شهر یور بیاننامه سی (3 سننتیابر 1945جی ایل) اعلان اندیلمه میشدن اونون مضمونو ایله بیز تهراند، آغایی پیشهوری تیریزه یولا دوشمه میش تانیش ایدیک. 12 شهر یور بیاننامه سی "آزیر"له یاناشی تهراندکی بیر چوخ روزنامه لرده (قزئتلرده) چاپ اولونموش و بو حاقدا موختلیف مضمونلو خبرلر وئرلمیشدی.* 12 شهر یور آذربایجان دموکرات فیرقه سی نین یارادیلما سی خبری بوتون ایراندا ایلدیریم سورعتی ایله یاییلدی. ایران و خاریجی رادیولارین وئرلیش لری بو خبری تکرار تکرار وئریدیلر. بو حادثه من سؤینلر ده، کدرلنلر ده، غضبلنلر ده چوخ ایدی. البته، سؤینلر صفینده آذربایجان خالقینا، اونون موباریزه سینه رغبتی اولان موترقی قولرین نوماینده لری داها چوخ ایدی. هامیدان چوخ شادلانان تهراند و دیگر ایالت شهرلرینده یاشایان، اورگی آذربایجانلا ووران هموطنلریمیز ایدی.

من 12 شهر یورله باغلی جلسهلرین، تدبیرلرین چوخوندا ایشتیراک انتمیشم و بو مقصدله آذربایجانا تئز تئز گئتمه لی اولدو غومدان مطبده بیکه خانیم تک چالیشمالی اولوردو. فیرقه یارادیلما میشدان خنیلی اول آغایی پیشهوری نین، دیگر یولداشلاریمیزین تکلیفی و تاکیدی ایله بیر نچه نفر ایش آپاران، تهراندکی ایجتیماعیتده تانینان آدم لار اورادا

تئهراندا قالمالی و فعالیتتی داوام ائتدیرمطلی اولدولار. او جومله‌دن، من ده تئهراندا قالدیم. منیم فعالیت ساحهم ایتحادیه‌یه عضولری سیراسیندا تبلیغات تشویقات آپارماق و میلته، خصوصاً آذربایجانلی لاری 12 شهریور حادثه‌سی ایله، یئنی یارانمیش آذربایجان دمکرات فیرقه‌سی‌نین مرامی، مقصدی و اونون یارادیلما‌سینی دوغوران سببلرله تائیش ائتمک ایدی. حقیقتی آنلایان هموطن‌لریمیز آز مودتده تئهراندا فیرقه‌نین بؤیوک تعصوب‌کنش دستلرینی یاراتدی‌لار. همین دؤورده تئهراندا و تبریزده چاپ اولونان روزنامه‌لرده فیرقه‌یه رغبت گؤسترن‌لرین تعصوب کنش‌لیک و احساساتلا یازیلیمیش موراجیعت‌لرینه چوخ راست گلرسینیز. آذربایجاندا حیزب توده عضولری‌نین و ایتحادیه‌نین آذربایجان دمکرات فیرقه‌سینه مولحق (قوشولما) اولماسیندا شیرکت ائتمیشم و بو ایشی بولونا قویان‌لاردان بیرری اولموشام.

نهایت، زامان گلیب چاتدی. باشقا یولداش‌لاریم کیمی، من ده حبس ائتدیردیم کی، دؤولت بیزیم ایسته‌دیگیمیزی نینکی وئرمه‌یه‌جک، عکسینه او آزادی‌خواه‌لارا دیوان توتماغا حاضر لاشیر. زورا زورلا جاواب وئرمکدن باشقا بول قالمامیشدی. تبریزده میلی حکومت یارادیلانداک اوراداک بوتون سییاسی و فیرقه‌وی ایقدام‌لارین چوخوندا شیرکت ائتم ده، منیم عابله‌لیکجه اورایا کؤچمگیمه احتیاج یارانندی و بو حاقدآ آغایی پیشهوری‌دن، شبوستری‌دن، پادقاندان بیر نئچه ایسماریچ و مکتوب آلدیم. وطن منی چاغیریردی. دار و مسولیتلی زاماندا اونا کؤمگه گئتمک هر بیر وطن‌دوستون، او جومله‌دن منیم ده بورجوم ایدی.

همیشه ایجتیماعی سییاسی فعالیتیمی بیکه خانیم‌دان گیزلتمگه چالیشسام دا (اونو ناراحات ائتمه مک اوچون) بو دفعه تبریزه یولا دوشدوگومو و چوخ گومان اونلاری دا یاخین واختدا اورایا آپاراجاغیمی آچیب سؤیله‌دیم، عئینی زاماندا کؤچ اوچون حاضرلیق گؤرمگی تاپشیردیم.

من تبریزه گلرکن میلی کونقرئس ایشه باشلامالی، مجلسی میلی تشکیل تاپمالی، دوشمنین زوراک‌لیغینا سیلاحلی مقاومت گؤسترمگه باشلانیمالیدی. تبریزه گلن گوندن ایشین چوخلوغو و وضعیتین گئندیکجه کسکینلشمه‌سی گؤستردی کی، من اوزوم اوشاق‌لاری تئهران‌دان گئیرمگه هئچ جور ایمکان انده بیلیمه‌یه‌جیم. بو ایشی تئهران‌داکی دوستوم موهندیس چمن‌لی‌یه حواله ائتدیم. او، بیکه خانیمی اوشاق‌لارلا بیرلیکده قاتارا میندیریپ یولا سالدی و بیر نئچه گوندن سونرا ائو اساسیه‌میز یوک ماشینی ایله گئیریلدی. عابله‌لیکجه بیر نئچه گون مشه‌دی کاپان‌گیلده قالدیق، سونرا ائو کیرایه ائتدیک. میلی حکومتین سوقوتونداک (منیم حبس ائدیلیب تئهرانا آپاریلیم‌اغیمادک) تبریزده یاشادیق. نئهضت‌دن سونرا آغابوزورگ آدلی دلال واسطه‌سوله شاهپور خیابانیندا حاجی ماحمود کرباسی‌زاده‌نین بوش قالمیش ائوینده یاشادیق. کرباسی‌زاده تئهراندا یاشادیغیندان اونون ائوینکی تبریزدکی قوهومو واسطه‌سی ایله کیرایه ائتدیم و هر آی 80 تومن ائو کیرایه‌سی اؤده‌بیردیم. علاوه اولراق 4 ایل بوش قالمیش و پیس‌گونه دوشموش ائوی تعمیر ده ائتدیردیم. ائوین ایچری‌سینده بیر خئیلی ائو اساسیه‌سی وار ایدی. من قوهومو واسطه‌سی ایله کرباسی‌زاده‌یه خیر چاتدیردیم کی، بو اساسیه‌لری هارا قویاق، کیمه وئرک. اوندان خبر گلمه‌دیگی اوچون کرباسی‌زاده‌نین ائو اساسیه‌لری موصادیره کومیسسییاسی واسیطه‌سی ایله دؤولتین خئیرینه گؤتورولدو. خوشبخت‌لیک‌دن موصادیره اولونوب آپاریلان بوتون اساسیه‌لرین ترتیب اولونموش و ایضالانیب مؤهورلنمیش سیاهی‌سینین بیر صورتینی بیکه خانیم آلیب اؤزنده ساخلامیشدی. سونرا بو سند بیزی کرباسی‌زاده‌نین شرین‌دن خیلاص ائتدی

* س. جاویدین بو دؤور سییاسی فعالیتی حاقدآ باخ: "ایران بین دو انقلاب". تئهران، 1380، سه. 270، 374؛ همچنین باخ: "فیزیل صحیفه‌لر". تبریز، 1325، س. 371. س. جاویدین بو زامان س. ج. پیشهوری ایله تبریزه گئندیکگی و فیرقه‌نین یارادیلما‌سیندا ایشتیراک ائتدیکگی حاقدآ "خاطیرملر" ده صحبت آچیلیمیر. لاکین بو حاقدآ "از سیدضیا تا بختیار". (س. 270) ج. حسنی‌نین "گونئی آذربایجاندا سوونت آمریکآ و اینگیلتره فارشیدورماسی" (س. 384) و "ایران بین دو انقلاب" (س. 364)، کیتاب‌لاریندا، "فیزیل صحیفه‌لر" ده س. 371